

O čem mluvíme, když mluvíme o předčasných odchodech – část III.

Andrea Svobodová

Předkládaný text popisuje důvody vedoucí k ukončení studia na střední škola a přestupy na jinou školu, v České republice a v Jihomoravském kraji, na základě dat ze školních matrik. Navazuje tak na předchozí dva články k tomuto tématu, které prohlubuje a uzavírá.

Důvody vedoucí k ukončení studia na střední škole

Ve školním výkaznictví (matrikách) se problematiky předčasných odchodů týkají čtyři kategorie. Kategorie ukončení studia z důvodu „**zanechání studia**“, kategorie „**ukončení vzdělávacího programu bez předepsané zkoušky**“, kategorie ukončení studia „**z důvodu vyloučení**“ a kategorie ukončení studia z důvodu „**nepostoupení do vyššího ročníku z důvodu nesplnění podmínek**“¹.

Ve školním roce **2018/2019** se při započítání studentů nástavbového studia nejvíce žáků, **29 004**, nacházelo v kategorii „**ukončení vzdělávacího programu bez předepsané zkoušky**“ (jedná se o **7 %** všech žáků středních škol). Druhým nejčastějším důvodem k předčasnému odchodu ze školy bylo **zanechání studia** na vlastní žádost, které se týkalo **20 437 žáků, tj. 5 %** všech studujících na SŠ, třetím pak **nepostoupení do vyššího ročníku z důvodu nesplnění podmínek, které se týkalo 6248 žáků tj. 1,5**. Jen relativně malý počet žáků, **1152, tj. 0,3 %**, **ukončilo** střední školu z důvodu **vyloučení ze studia**.

Bez započítání studentů nástavbového studia se ve školním roce **2018/2019** v kategorii „**ukončení vzdělávacího programu bez předepsané zkoušky**“ nacházelo **25 427 žáků** (jedná se o **6 %** všech žáků středních škol), v kategorii **zanechání studia** na vlastní žádost bylo **17 245 žáků, tj. 4 %** všech studujících na SŠ, **do vyššího ročníku z důvodu nesplnění podmínek nepostoupilo 5354 tj. 1,3 % žáků** a střední školu z důvodu **vyloučení ze studia** ukončilo **1032, tj. 0,2 %**, žáků.

Jihomoravský kraj

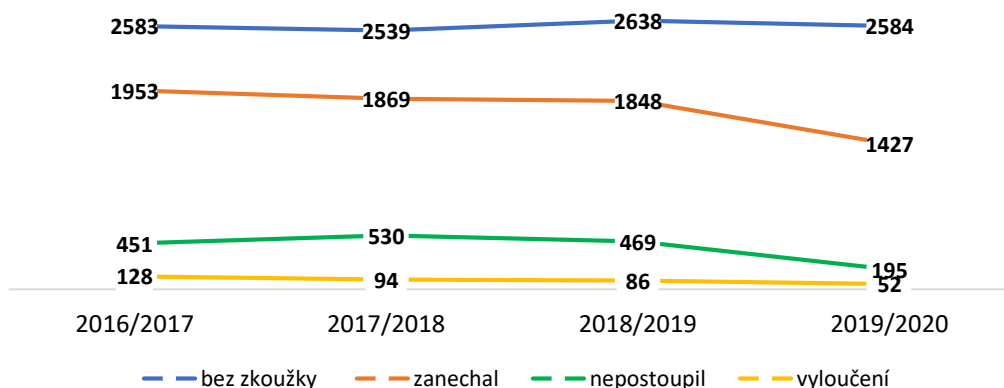
V Jihomoravském kraji bylo ve školním roce 2018/2019, při započítání žáků nástavbového studie, v kategorii „**ukončení vzdělávacího programu bez předepsané zkoušky**“ **3025 žáků, tj. 6,6 %** všech žáků v JM kraji. I zde platí, že řada z těchto žáků nakonec školu úspěšně ukončila po absolvování závěrečné zkoušky v zářiovém termínu. **Zanechání studia** (na vlastní žádost), **se týkalo 2112 žáků (tj. 4,6 %** všech studujících na SŠ) a **nepostoupení do vyššího ročníku z**

¹ Všechny tyto kategorie ale vypovídají pouze o ukončení studia k 30.6. daného roku, na dané škole. Není, proto vyloučeno, že žák studium dokončí později, ať již na jiné škole, nebo na škole stávající.

důvodu nesplnění podmínek 561 žáků (1,2 %). Jen velmi malé procento ukončilo střední školu předčasně z důvodu **vyloučení ze studia (0,2 % žáků).**

Bez započítání studentů nástavbového studia se ve školním roce **2018/2019** v kategorii „ukončení vzdělávacího programu bez předepsané zkoušky“ nacházelo 2638 žáků (jedná se o **6 %** všech žáků středních škol), v kategorii **zanechání studia** na vlastní žádost bylo 17 245 žáků, tj. **4 %** všech studujících na SŠ, **do vyššího ročníku z důvodu nesplnění podmínek nepostoupilo 469 tj. 1 % žáků** a střední školu z důvodu **vyloučení ze studia** ukončilo 86, tj. **0,2 %, žáků.**

Graf č. 1. Změna v míře dosažení předčasných odchodů ze středních škol 2016-2020 v JM kraji, dle důvodu ukončení, bez žáků nástavbového studia.

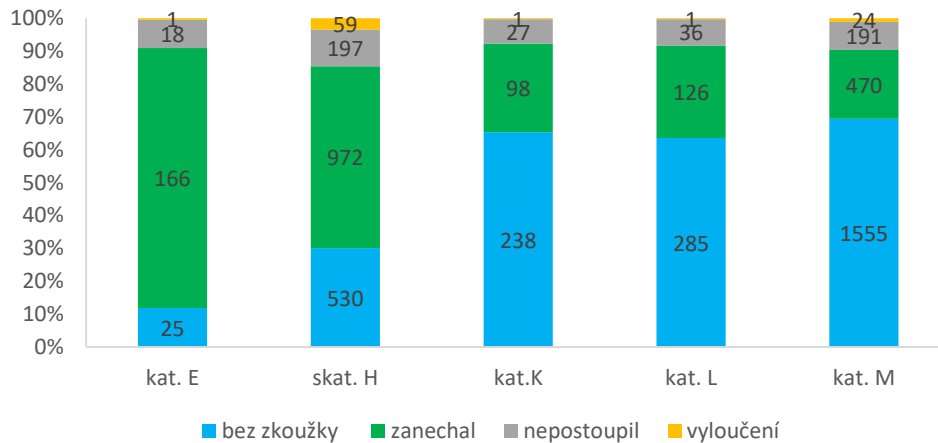

Zdroj: MŠMT

Největší odliv je na odborných učilištích bez maturity

V Jihomoravském kraji vzdělání v oborech E a H poskytovalo ve školním roce 2018/2019 48 škol a celkem se v nich vzdělávalo 9257 žáků (Statistická ročenka Jihomoravského kraje, 2019). Žáků, kteří školu předčasně opustili bylo 1968, což představuje **21 % všech žáků v daných oborech.** Nejvíce žáků přitom odcházelo z oborů kat. E, 24 % žáků, v kat. H to bylo 22 % žáků. Nejčastějším důvodem bylo **zanechání studia na vlastní žádost** (1138 žáků, tj.58 % všech žáků, kteří předčasně ukončili studium, přičemž u studentů E oborů to bylo 80 %). V kategorii H byli zastoupeni i studenti, kteří nesložili závěrečnou zkoušku, těch bylo celkem 530 (tj. 30 %).

Graf 2: Počty a podíl žáků denního studia v JM kraji, na celkovém počtu všech ukončivších žáků, dle důvodu ukončení a dle kategorie vzdělávání, kteří ve šk. roce 2018/19 předčasně ukončili studium na střední škole²

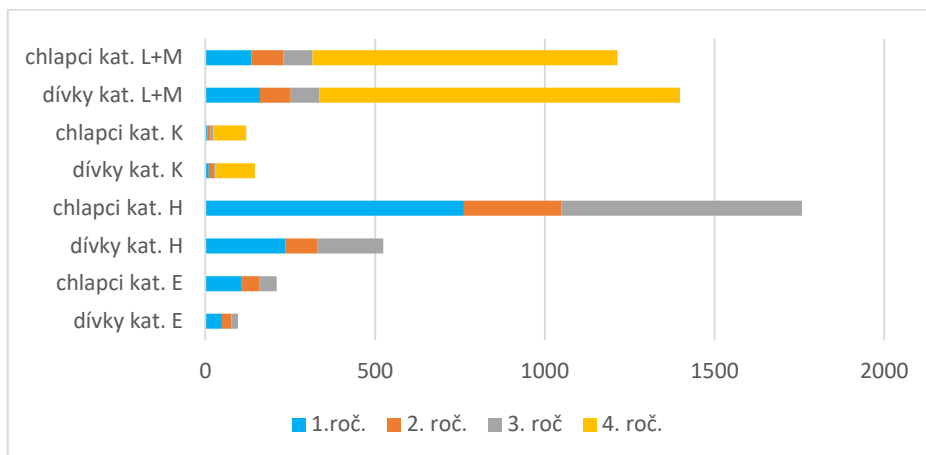

Zdroj: MŠMT

Přibližně polovina těchto žáků (bez ohledu na pohlaví) v případě oborů E odchází již v průběhu prvního ročníku. V případě H oborů nejvíce žáků odchází v prvním a posledním (třetím) ročníku. V posledním ročníku přestali být studenty z důvodu nesložení závěrečné zkoušky (444 žáků ze 709).

Graf 3: Počty žáků denního studia v JM kraji, na celkovém počtu všech ukončivších žáků, dle pohlaví, kategorie vzdělání a ročníku, kteří ve šk. roce 2018/19 předčasně ukončili studium na střední škole.

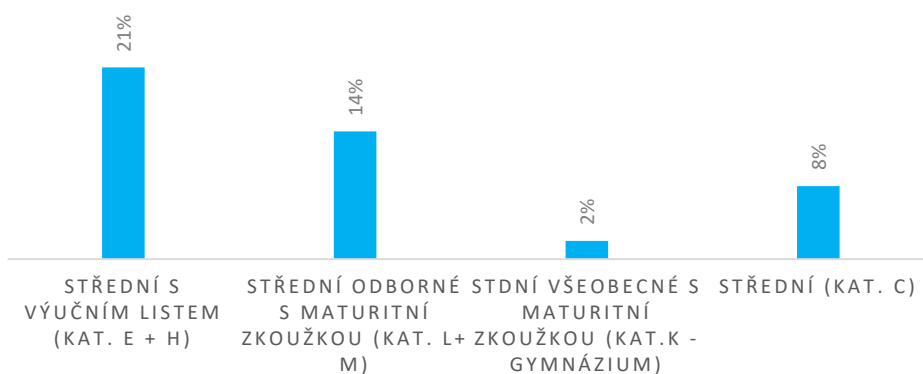
² Včetně žáků poslední ročník kteří úspěšně ukončili poslední ročník, ale z jakéhokoliv důvodu nesložili do konce června závěrečnou (maturitní) zkoušku (všechny její části), resp. absolutorium. Zahrnutí nejsou žáci oborů C a J, kterých je minimum.

Zdroj: MŠMT

V maturitních oborech (odborných a všeobecných) byly předčasné odchody méně časté, nejvíce žáků (14 % žáků v daném oboru) odešlo v oborech L a M (viz. graf č. 5). Tito žáci nejčastěji spadali do kategorie **ukončení vzdělávacího programu bez předepsané zkoušky** (viz. graf č.3)., lze tedy předpokládat, že velká část z nich nakonec školu přeci jen úspěšně ukončila.

Graf 4: Podíl žáků denního studia, dle kategorie vzdělávání, na celkovém počtu žáků v dané kategorii vzdělávání, kteří ve šk. roce 2018/19 předčasně ukončili studium na střední škole v JM kraji (bez žáků nástavbového studia).

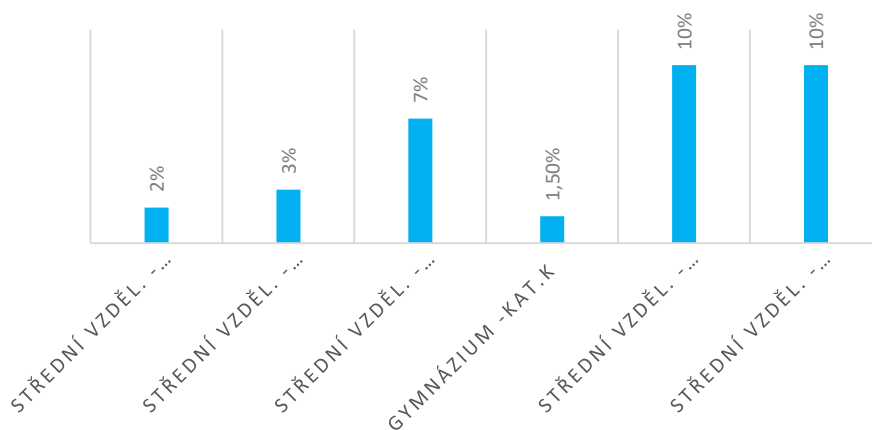

Zdroj: MŠMT

Nesložení závěrečných zkoušek

Zanechání studia z důvodu (ukončení vzdělávacího programu) bez předepsané zkoušky se nejvíce týká studentů středních odborných škol s maturitou (kat. J a M). Ve školním roce 2018/2019 takto studium ukončilo 1840 žáků, tj. 68 % všech předčasně odcházejících studentů v daném oboru vzdělávání a 10 % všech žáků v daném vzdělávacím oboru. V případě studentů gymnázia z tohoto důvodu studium ukončilo 238 žáků, což představuje 66 % všech předčasně odcházejících žáků. S ohledem na celkový počet studentů v dané kategorii vzdělávání se ale s cca 1,5 % jedná o téměř zanedbatelný počet. Druhým nejčastějším důvodem pro předčasný odchod ze vzdělávání je v obou případech zanechání studia na vlastní žádost.

Graf 5: Podíl žáků denního studia, v JM kraji v jednotlivých kategoriích vzdělávání, kteří ve šk. roce 2018/19 předčasně ukončili studium na střední škole z důvodu nesplnění závěrečné zkoušky.

Zdroj: MŠMT

Jak bylo řečeno výše kategorie „**ukončení vzdělávacího programu bez předepsané zkoušky**“ vypovídá pouze o počtu studentů posledního ročníku, kteří: „tento poslední ročník úspěšně ukončili, ale z jakéhokoliv důvodu nesložili do konce června závěrečnou (maturitní) zkoušku (všechny její části), resp. absolutorium“³. Týká se tedy pouze žáků, kteří nesplnili závěrečnou zkoušku v prvním možném zkouškovém termínu. Lze předpokládat, že velká část těchto studentů zkoušku složí později⁴.

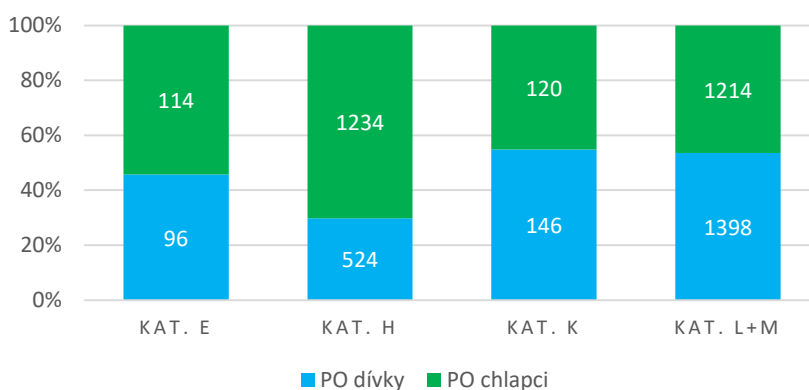
³ KOD_UKON = 2 (Ukončení vzdělávacího programu bez předepsané zkoušky) Uvádí se POUZE u žáků/studentů POSLEDNÍHO ROČNÍKU, kteří tento poslední ročník úspěšně ukončili, ale z jakéhokoliv důvodu nesložili do konce června závěrečnou (maturitní) zkoušku (všechny její části), resp. absolutorium. Datum ukončení vzdělávání (položka UKONDAT) musí být v tomto případě vždy 30. 6. Více zde: https://matrika.msmt.cz/matrikas/HELPY/ZmenyVeVerzi_MAT.pdf

⁴ Na to, aby úspěšně studium ukončili mají celkem 3 pokusy, které mohou čerpat v rozmezí 5 let. První náhradní termín je přitom již v září.

Obecně častěji studium na střední škole předčasně ukončují chlapci.

Více než polovinu studentů (53 %), kteří předčasně odešli ze střední školy tvořili v roce 2018/2019 chlapci. Pokud se ale podíváme blíže na předčasné odchody v rámci jednotlivých kategorií, tak v kat. K a kat. L a M (tedy v případě maturitních oborů) byli v absolutních číslech častěji zastoupeny dívky. Pokud jde ale o podílové zastoupení předčasně odcházejících žáků dle pohlaví, na celkovém počtu dívek a chlapců, je situace vyrovnaná (8,3 % pro dívky a 8,4% pro chlapce). V kategorii E a H častěji odcházeli chlapci, a to nejen v absolutních číslech, ale i procentuálně. V E a H oborech z 2909 dívek studujících v těchto oborech jich odešlo 620, tj. 21 %, chlapců odešlo 134 z 5713, tj. 23 %.

Graf 6: Počty žáků denního studia v JM kraji, na celkovém počtu všech ukončivších žáků, dle pohlaví a kategorie vzdělání, kteří ve šk. roce 2018/19 předčasně ukončili studium na střední škole.

Zdroj: MŠMT

Žáci s migrantským původem (cizinci)

Žáci s migrantským původem,⁵ mohou být, v případě omezené znalosti vyučovacího jazyka považováni za žáky se speciálními vzdělávacími potřebami a mít nárok na podporu, například formou odpoledního kroužky Českého jazyka na škole apod.⁶ Jak ale vyplývá z šetření

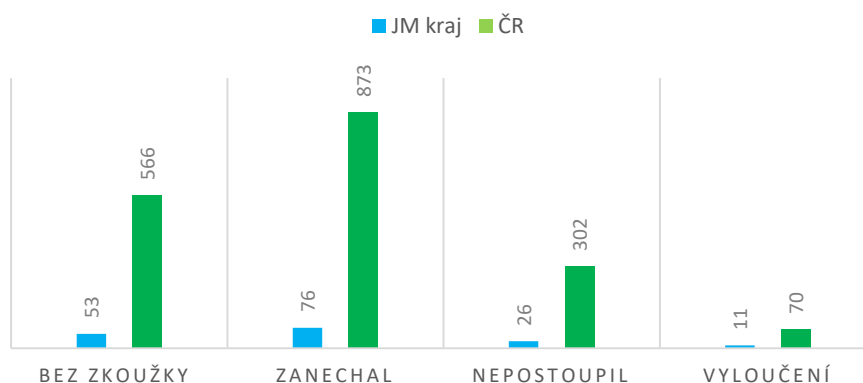
⁵ Odborníci navrhuji hovořit o žácích s odlišným mateřským jazykem (žák s OMJ). Více zde: <https://www.inkluzivniskola.cz/deti-zaci-s-omj>

⁶ Hovoříme zde o žácích s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodů odlišných kulturních životních podmínek. Více viz Vyhláška č. 27/2016 Sb. o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných, ve znění pozdějších předpisů

neziskové organizace META, o.p.s., která se tématem dlouhodobě zabývá, ne vždy se jim této podpory dostává (Titěrová 2020). Není proto překvapivé, že žáci cizinci patří, s ohledem na problematiku předčasných odchodů, mezi ty nejvíce ohrožené. Ze všech žáků cizinců v České republice, tvořili ti, kteří ve šk. roce 2018/2019 předčasně ukončili denní studium na střední škole téměř 4 %, ačkoliv celkový podíl žáků cizinců na středních byl pouhá 2 %. V Jihomoravském kraji tvořili předčasně odcházejících cizinci 3 % ze všech cizinců studujících na středních školách, přičemž podíl na celkové žákovské populaci byl také cca 2 %. Z celkového počtu všech předčasně odcházejících žáků ve šk. roce 2018/2019 pak tvořili žáci cizinci 19 % (celkem se jednalo o 1 811 žáků z 9514), v Jihomoravské kraji to bylo 18 % (celkem se jednalo o 166 žáků z 916).

Tomu odpovídá i podíl žáků cizinců, kteří předčasně ukončili studium na střední škole na všech předčasně ukončujících žácích. Z celkového počtu všech předčasně ukončujících žáků ve školním roce 2018/2019 tvořili žáci cizinci 19 % (celkem se jednalo o 1 811 žáků z 9514), v Jihomoravské kraji tito žáci tvořili 18 % ze všech předčasně ukončujících žáků (celkem se jednalo o 166 žáků z 916). **Důvodem pro předčasný odchod** ze střední školy bylo v ČR i JM kraji nejčastěji ukončení studia na vlastní žádost a až na druhém místě se jednalo o zanechání studia bez předepsané zkoušky.

Graf 7: Počty cizinců, kteří předčasně ukončili studium na střední škole ve školním roce 2018/2019, v ČR a JM kraji, dle důvodu ukončení.

Zdroj: MŠMT

Přestupy na jiné školy

Podle některých odborníků, nejsou hlavním problémem českého středního školství předčasné odchody ze škol, nýbrž tzv. „školní mobilita“, čili situace, kdy se student rozhodne (někdy i opakovaně) pro změnu prvotně zvoleného oboru (Česká školní inspekce, 2016; Hladě, Šlapalová 2018). Meziškolní mobilita může být chápána pozitivně v tom smyslu, že poukazuje na flexibilitu školního systému umožňujícího studentům korigovat dřívější rozhodnutí ve věci

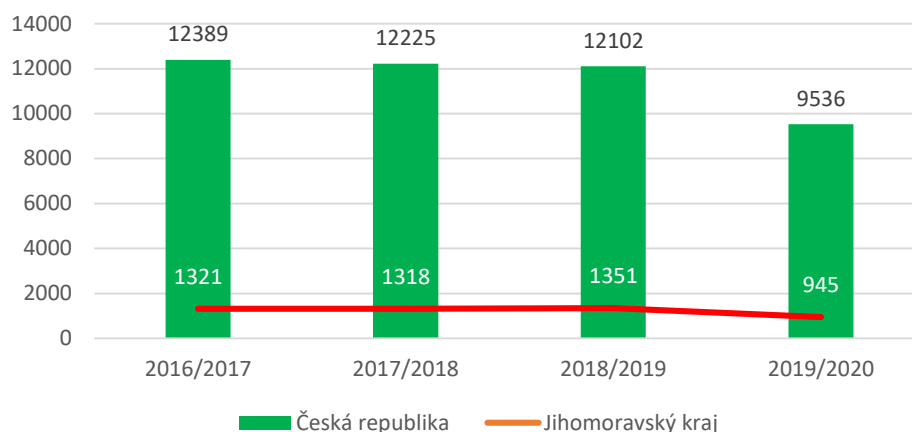
volby studijního programu nebo konkrétní školy (Dvořák, Vyhnálek 2019). Zároveň ale platí i to, že zvýšená meziškolní mobilita úzce souvisí se školní neúspěšností žáka, respektive žák, který jednou či vícekrát přešel na jinou školu, je častěji ohrožen předčasným odchodem (Rumberger, 2003; Trhlíková 2015).

Dvořák a Vyhnálek, kteří zkoumali školní mobilitu na základě dat z matrik uvádějí, že ve školním roce 2017/2018 k přestupům mezi ročníky a typy studia nejčastěji docházelo v prvních ročnících studia a že žáci výrazně častěji přestupovali z maturitních oborů do kratších oborů zakončených výučním listem než naopak (tzv. efekt vodopádu). Zejména přestupy z učňovských do maturitních oborů byly jen velmi malou částí mobility. Z hlediska regionů pak byla celková mobilita nejvyšší v Ústeckém a Karlovarském kraji (Dvořák, Vyhnálek 2019).

Důvodu vedoucí žáky k opakovanému přestupu do 1. ročníku na jinou školu z perspektivy samotných žáků popsali Hladě a Šlapalová, v rámci kvalitativního výzkumu vedeného na čtyřech školách v Jihomoravském kraji. V první řadě upozornili na to, že žáci nebyli při rozhodování o výběru studijního zaměření dostatečně informováni, nejen o obsahu studia, ale především o jeho nárocích. Stejně tak si neuměli reálně představit co v praxi obnáší daná profese, na které je mělo studium připravit (Hladě, Šlapalová 2018). V tomto ohledu jejich poznatky korespondují s teoriemi kariérového rozvoje, podle kterých žákům v tomto věku chybí dostatečný stupeň sebezpoznání, který by jim umožnil posoudit vlastní potenciál ve vztahu k danému studiu nebo profesi. (Vágnerová, 2012; Dvořák, Vyhnálek 2019). Mezi další momenty, které podle výše uvedeného výzkumu vedli žáky k přechodům na jiné školy patřili subjektivně vnímaná nízká profesionalita pedagogického sboru – neakceptovatelné chování učitelů k žákům a nízké učitelské kompetence, kvalita a podoba praktického vyučování, konflikty se spolužáky a vysoké nároky rodičů (Hladě, Šlapalová 2018).

Ze školního výkaznictví vyplývá, že každý rok možnosti přestupu na jinou školu využívá přibližně 12 tis. žáků, tj. **cca 3 %** všech žáků studujících na SŠ, přičemž (jak ukazují graf č. 7.) tento počet každým rokem mírně klesá. Skokový pokles bylo možné zaznamenat ve školním roce 2019/2020, kde ale byla situace na školách, včetně přestupů, ovlivněna pandemií Covid 19 a s tím spojenými omezeními. V Jihomoravském kraji ročně přestupuje přibližně 1300 žáků, tj. **3 %**, všech studujících žáků, přičemž situace je zde (vyjma roku 2019/2020) stabilní.

Graf 7: Přechody na jiné školy, vývoj od roku 2016-2020, ve srovnání pro ČR a JM kraj, bez nástavby.

ZDROJE

DVOŘÁK, D., VYHNÁLEK, J. (2029). Meziškolní mobilita žáků středních škol v České republice. *Pedagogika*, 69(2), 131-146.

HLAĎO, P., ŠLAPALOVÁ, K. (2018). Důvody žáků středních škol pro opakovaný přestup na jinou školu. *Výzkumná zpráva pro Jihomoravský kraj*. Brno: FF MU.

RUMBERGER, R.,W. (2003). The causes and consequences of student mobility. *Journal of NegroEducation* , 72 (1), 6–21

Statistická ročenka Jihomoravského kraje, 2019. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/20-vzdelavani-wgmcyjrdy>

TITĚROVÁ, K. (2020). Současný stav podpory dětí a žáků s OMJ. Prezentace na konferenci. Dostupné online, 8.11.2021: https://www.meta-ops.cz/sites/default/files/soucasny_stav_podpory_-_titerova.pdf

TRHLÍKOVÁ, J. *Prevence a intervence předčasných odchodů ze středních škol. Příručka opatření*. NÚV, 2015.

Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele školního roku 2018/2019. Dostupné z: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>

Statistická ročenka Jihomoravského kraje, 2019. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/20-vzdelavani-wgmcyjrduy>

VÁGNEROVÁ, M. (2012). *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum

Výroční zpráva o stavu vzdělávací soustavy v Jihomoravském kraji za školní rok 2018/2019, 2020.

Mgr. Andrea Svobodová, Ph.D., sociální antropoložka a geografka, výzkumnice v Jihomoravském centru pro mezinárodní mobilitu (JCMM)

Článek je výstupem projektu Implementace KAP JMK II, registrační číslo CZ.02.3.68/0.0/0.0/19_078/0017177 v rámci Operačního programu Výzkum, vývoj a vzdělávání.